

3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : Академія, 2007. 752 с.

4. Матушкіна Д. Д. Локуси міста як складники художнього простору в романі «Свято» Є. Пашковського. *Львівський філологічний часопис*: Збірник наукових праць. № 3. Львів, 2018. 308 с.

5. Пирогова Н. Меморіальні практики під час війни. *Сучасний культурно-мистецький простір: креативні та інформаційно-комунікативні трансформації* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21-22 червня 2022 року. Київ : НАКККіМ, 2022. 195 с.

6. Скорина Л. В. «Гомін і відгомін»: дискурс інтертекстуальності в українській літературі 1920-х років: *монографія*. Черкаси: Брама-Україна, 2019. 704 с.

7. Черняк Ю. І. Інтердисциплінарні виміри проблеми типології дискурсів та літературознавча аналітика. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2010. № 1. С. 94–100.

СЕМІОТИЧНІ ПОГЛЯДИ В ФОЛЬКЛЮРИСТИЦІ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Наталія Мельничин,

здобувачка третього науково-освітнього рівня кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,

12021999rik@gmail.com

Минуле століття стало переломним періодом для потужного розвитку семіотичного літературознавства у світі, зокрема й в Україні. Його витоки сягають первинних поглядів зародження загальної семіотики як наукової галузі із подальшим переходом до рецепції у царині окремих гуманітарних наук, у яких знакова теорія осмислюється та сприймається по-різному залежно від об'єкта, на який спрямовано дослідження, та специфіки обраних методологій. Поступове зацікавлення семіотикою в літературознавстві пов'язане із потребою

інтерпретації та осмислення літературних текстів. Проте витoki усіх напрацювань у цій сфері беруть початок із фольклористики.

Тому маємо на меті окреслити передумови та особливості зародження семіотичних поглядів у площині української фольклористики кін. ХІХ – поч. ХХ ст.

Предметом дослідження постають наукові напрацювання українських вчених М. Возняка, М. Костомарова, І. Огієнка, О. Потебні, та ін. Теоретико-методологічну основу становлять праці Р. Барта, У. Еко, Ч. С. Пірса, Ц. Тодорова, Н. Фрая та ін.

Як відомо, становлення семіотики як літературознавчої галузі припадає на 60-ті роки ХХ ст. і пов'язане із науковою діяльністю різноманітних дослідницьких осередків (шкіл). Генезу семіотики в контексті загальної естетичної концепції виявити доволі складно і однозначно її окреслити неможливо насамперед тому, що існує низка теоретико-методологічних передумов, які вплинули на виникнення та подальший розвиток окремих її шкіл, котрий відбувався на різних історичних зрізах та у різних формах осмислення.

На думку У. Еко, предметом семіотичного літературознавства є дослідження «всіх культурних явищ таким чином, ніби вони є системами знаків – приймаючи гіпотезу, що справді всі явища культури є системами знаків, а відтак – явищами комунікації» [2, с. 24]. Із цього твердження можна зробити висновок, що семіотика, окреслюючи предмет дослідження на основі протиставлення «знак» і «річ» / «система» і «текст», надала новий поштовх для розвитку літературознавства, зокрема для інтерпретації текстів, що її розуміють як «розшифрування» цілісних, змістовних віддзеркалень дійсності, яку описують.

Свій погляд щодо функціоналу знаку висвітлив Р. Барт у праці «Уява знака», де виділив три його типи: *символічний*, котрий виявляє себе через символ, *парадигматичний*, який проявляє себе в зіставленні з іншим, *сигматичний*, котрий набуває сенсу лише в певному контексті [3, с. 80-81]. На його думку, у

процесі дослідження актуалізується один із трьох типів, котрий стає домінантним для певного аналізу.

Відтак, особливість літературної семіотики полягає у тому, щоб розглядати тексти як знакові системи, які дають змогу аналізувати її структури й коди. Оскільки розуміння природи та рецепції знака в літературознавстві є множинне, існують різні течії, напрями та школи, котрі намагаються осмислити його природу, формуючи власні теорії. Чимало представників літературної семіотики зараховують себе до структуралістів чи формалістів, тому науково-історична відмінність походження цих шкіл ускладнена їхньою гетерогенністю. Однак незаперечним є факт, що особливий статус у семіотичному осмисленні займає фольклористика, котра сформувала особливий спосіб інтерпретації та рецепції – «розкодування» знаків – під час аналізу текстів усної словесності. Витоки цих пошуків сягають кінця XIX – початку XX ст., коли з'явилися праці професійних українських філологів-фольклористів та етнографів (Л. Білецького, В. Гнатюка, М. Гудзія, М. Зерова, К. Квітки, Ф. Колесси, О. Лазаревського, А. Лободи, В. Маслова, С. Маслова, І. Огієнка, К. Сосенка та ін.). Їхні погляди ґрунтувались на дослідженні фольклорних текстів, передусім на семіотичному рівні, їх історичного підґрунтя, генези та компаративного аналізу [1, с. 27].

Основний здобуток української фольклористики XIX – початку XX ст. полягає у виробленні й утвердженні наукової методології системного дослідження фольклорного матеріалу різних жанрів, співвідношення національного й міжкультурного, колективного та індивідуального, понять «фольклор» і «знак».

Як відомо, формуванню фольклористики передував багатовіковий досвід збирання та запису народних текстів. Із часом почали виникати відповідні ідейно-філософські доктрини, котрі мали на меті осмислити цей народний досвід.

Серед шкіл фольклористики чільне місце займали ті, котрі прагнули «розшифрувати» символіку народних текстів, передумови їх виникнення та смислове навантаження. Вони перші почали формувати первинні семіотичні

теорії. До них ми зараховуємо насамперед *міфологічну школу*, котра виникла ще у пер. пол. XIX ст. в руслі загальноєвропейського романтизму. Її представники трактували міфологію як «природну релігію» та необхідну умову виникнення мистецтва. Прикметно, що в її основу покладено «теорію символів» німецького вченого Г. В. В. Крайцера, який висловив думку про природне походження міфу і його розуміння як символу природних явищ – сонця, неба, світу, змін пір року тощо. Згідно із його теорією міфологія є низкою символів; символіка та образність мови в усіх народів вважається виявом релігійно-міфічних ідей, міфи і мови окремих народів розглядаються як варіанти єдиного спільного міфу та варіації прамови.

Серед українських науковців представником міфологічної школи був М. Максимович, який під час формування першого видання українських народних пісень (1827 р.) вказував на їх зв'язок із міфологією, повір'ями, звичаями та обрядами. Основним теоретиком у цій сфері став М. Костомаров, котрий у своїх працях, – передусім «Слов'янська міфологія» (1847 р.), – актуалізував проблему міфологічної основи народних вірувань та обрядів. Вивчаючи давню слов'янську міфологію з її природно-релігійними культами, науковець шукав їх відгомону в усно-поетичних творах, крізь них розкривав духовний світогляд народу. Окрім них, чільне місце серед представників міфологічної школи займає О. Потебня, зокрема у працях «Про міфічне значення деяких обрядів і повір'їв» (1865 р.), «Слово і міф» (1889 р.) та ін. Пошуки символічних змістів були продовжені представниками наукових закладів ВУАН, з-поміж яких виокремлюються студії К. Грушевської, К. Копержинського та деяких інших.

Уже згодом, у XX ст., на ґрунті міфологічної школи починають формуватися певні відгалуження – способи осмислення знакової системи – серед яких вирізняється *ритуально-міфологічний напрям*, сформований на основі синтезу ритуально-міфологічної теорії та вчення Дж. Фрейзера. Він утверджував значення ритуалу і його перевагу над міфом. У фольклорних творах представники цього напрямку відшукували відтворення певних ритуальних схем,

особливо обряду ініціацій (посвячення) як психологічного архетипу смерті і нового народження. Паралельно із цим розвивалася ще одна наукова думка на базі міфологічної школи із елементами аналітичної психології та вченням про архетипи К. Г. Юнга (архетипна критика), котра почала акцентувати увагу на образах як ключових об'єктах досліджень, де домінантними вважалися архаїчні праобрази, що чітко відображені у фольклорних текстах на рівні спільного, універсального досвіду, так і досвід окремих народів – на національному рівні.

Позицію К. Г. Юнга увиразнив та дещо змістив із акцентом на мотиви Н. Фрай, котрий висловив ідею про абсолютну єдність ритуалу, міфу, архетипу, що відображається на рівні образів, жанрів та цілісного світогляду. Попри значну популярність у світі це вчення не знайшло свого чіткого відображення в українській фольклористиці, що було зумовлено значним впливом радянської ідеології на розвиток науки в той час. Як зазначав О. Потебня, на жаль, занадто рано поховали у нас слов'янську міфологію та можливість її досліджувати. Та попри значні заборони чимало прихильників цієї школи залишилися вірними своїм ідеям і поглядам щодо акцентування на ритуалі та міфі для подальшого вивчення фольклорного матеріалу. Цим вони випередили свій час, створюючи сприятливі умови для майбутніх досліджень.

Попри розквіт фольклористичних шкіл у світі, українське середовище науковців у радянський період зазнало переслідувань та неможливості для системного розвитку, що, як наслідок, залишило «білі плями», нівелювання значної кількості постатей, їх теорій, численних обмежень та заборон наукової діяльності. Саме тому, тепер перед сучасною наукою стоїть складне завдання: переосмислити досвід минулого і українських, і зарубіжних вчених, узагальнити напрацьовані матеріали, залучити новітні методології до вивчення та аналізу української усної народної творчості, накреслити нові шляхи розвитку сучасної української фольклористики.

Висновки. Отже, формування семіотики як окремої галузі знання остаточно викристалізувався в середині ХХ ст., проте цьому явищу передували досвід низки вчених-філологів, зокрема й фольклористів, котрі у своїх працях ще задовго до

появи самої дисципліни осмислювали теорії знака, його рецепцію, значення та способи вияву. Уже із появою та утвердженням цієї науки у царині літературознавства проблема дослідження семіотичні теорії в контексті української фольклористики постала і залишається актуальною, і потребує подальшого вивчення.

Література

1. Вовк М. П. Вивчення фольклористичної спадщини викладачів класичних університетів України (XIX – XX ст.): метод. реком. до курсу «Українська народна творчість» для студентів філологічних факультетів університетів. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2014. 70 с.

2. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / пер. з англ. М. Гірняк. Львів : Літопис, 2004. 384 с.

3. Кавун Л. Семіотичне літературознавство. Серія «Філологія» №3 (21). Львів. С.79-81.

НАЦІОНАЛЬНА ПРИРОДА ОБРАЗІВ-ХАРАКТЕРІВ У РОМАНІ «МАРУСЯ БОГУСЛАВКА» ІВАНА БАГРЯНОГО

Володимир Працьовитий,

*доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури
імені академіка М. Возняка Львівського національного університету
імені Івана Франка, volodymyr.pratsovytyy@Inu.edu.ua*

Роман «Маруся Богуславка» (1957) Івана Багряного – це перша книга із задуманої трилогії «Буйний вітер», у якій письменник прагнув відтворити національну природу характерів, яка проявлялася в жахливих умовах більшовицького режиму. У «Марусі Богуславці», за словами автора, які озвучив Олександр Шугай, відображена «трагедія української молоді, що опинилася в трикутнику: большевизм – гітлеризм – стара Росія, її адепти – «бившіє люди», розчавлене історією «старе», яке в Другій світовій війні раптом підіймає голову, стріляє та вішає «нове» [6, с. 19]. Обсервуючи вияви немилосердної жорстокості більшовицької диктатури, І. Багряний заклав одну з провідних ідей твору про